

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Психолого-педагогічний факультет
Кафедра практичної психології

«Допущено до захисту»

Реєстраційний № _____

В.о. Завідувача кафедри

_____ Чаркіна О. А.

« ____ » _____ 2024 р.

« ____ » _____ 2024 р.

ВПЛИВ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ НА АДАПТАЦІЮ
ПЕРШОКЛАСНИКІВ ДО НАВЧАННЯ

Кваліфікаційна робота студентки
групи ЗПП-20

ступінь вищої освіти бакалавр
спеціальності 053 Психологія

Маякової Ніни Валентинівни

Керівник канд.психол.наук, старш.

викл.кафедри практичної психології
Горбачова О.Ю.

Оцінка:

Національна шкала _____

Шкала ECTS ___ Кількість балів _____

Голова ЕК _____

(підпис) (прізвище, ініціали)

Члени ЕК _____

(підпис) (прізвище, ініціали)

(підпис) (прізвище, ініціали)

(підпис) (прізвище, ініціали)

ЗАПЕВНЕННЯ

Я, Маякова Ніна Валентинівна, розумію і підтримую політику Криворізького державного педагогічного університету з академічної доброчесності. Запевняю, що ця кваліфікаційна робота виконана самостійно, не містить академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації. Я не надавала і не одержувала недозволену допомогу під час підготовки цієї роботи. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають покликання на відповідне джерело. Із чинним Положенням про запобігання та виявлення академічного плагіату в роботах здобувачів вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету ознайомена. Чітко усвідомлюю, що в разі виявлення у кваліфікаційній роботі порушення академічної доброчесності робота не допускається до захисту або оцінюється незадовільно.

Зміст

Вступ	4
Розділ І	
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ НА АДАПТАЦІЮ ПЕРШОКЛАСНИКІВ ДО НАВЧАННЯ.....	6
1.1. Сутність та зміст адаптації першокласників до навчання.....	6
1.2. Сімейне виховання: стилі, фактори, наслідки.....	16
Висновки до розділу І	29
Розділ ІІ	
ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВПЛИВУ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ НА АДАПТАЦІЮ ПЕРШОКЛАСНИКІВ ДО НАВЧАННЯ	31
2.1. Організація емпіричного дослідження впливу сімейного виховання на адаптацію першокласників до навчання	31
2.2. Аналіз результатів дослідження.....	33
2.3. Система просвітницьких та профілактичних заходів з подолання дезадаптації першокласників.....	37
Висновки до розділу ІІ	40
ВИСНОВКИ	42
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	44
ДОДАТКИ	48

ВСТУП

Актуальність. Адаптація першокласників до навчання є важливою темою для дослідження. Цей етап життя є складним для дитини та вимагає емоційних, соціальних та когнітивних навичок. Початок навчання породжує нові соціальні ситуації та визначає подальші успіхи у навчанні.

Наш світ постійно змінюється, і кожне нове покоління батьків змінює свої підходи до виховання. Роль виховання є однією з визначальних, батьки - це провідники дитини, які формують концепції сприйняття себе та навколишнього світу. Окрім цього, навколишній світ також потерпає від змін: розвиток технологій, епідемії, міграція, війна - це лише зовнішні аспекти, які можуть впливати на курс розвитку дитини, а ще є і внутрішні, мікросистеми, в яких зростає дитина. Слід пам'ятати, що за останні роки розвиток суспільства сильно стрибнув вперед, а діти, це найбільш гнучкі особистості, які швидко навчаються та підхоплюють нове. Виходячи з цього, останнім часом проводяться дослідження впливу виховання на адаптацію в першому класі до навчання. До прикладу такі психологи як: Д.Б.Ельконін, Н.Г.Салмина, Л.І.Божович, Н.І.Гуткіна, В.Д.Шадрикова, вивчали це питання. Ці роботи розкривають характеристики розвитку психіки необхідні для навчання у школі, та крім цього, допомагають коригувати вплив виховання та впроваджувати нові способи допомоги першокласникам адаптуватися до навчання.

Питання адаптації першокласників до навчання потребує, на нашу думку, глибшого вивчення із дослідженням особливостей впливу на неї сімейного виховання, а також поповнення практичних рекомендацій щодо корекції впливу виховання та пошуку нових способів допомоги учням першого класу успішно розпочати навчальний процес. Тому тема впливу сімейного виховання на адаптацію першокласників до навчання є досі актуальною.

Мета дослідження: теоретично вивчити та емпірично дослідити особливості впливу сімейного виховання на адаптацію першокласників до навчання.

Об'єкт дослідження: адаптація першокласників до навчання.

Предмет дослідження: особливості впливу сімейного виховання на адаптацію першокласників до навчання.

Завдання дослідження :

1. Вивчення наукових джерел з проблеми дослідження.
2. Аналіз поняття “адаптація”.
3. Проведення емпіричного дослідження впливу сімейного виховання на адаптацію першокласників до навчання, обробка і аналіз результатів.
4. Складання системи просвітницьких та профілактичних заходів (пам'ятки, інформаційні бюлетені).

У ході написання даної роботи використовувались наступні **методи:** теоретичні (аналіз, порівняння та узагальнення даних) та емпіричні: методика “Експертні оцінки адаптованості до школи” (В.І.Чирков, О.Л.Соколова, О.В.Сорокіна), опитувальник батьківського ставлення Варги-Століна.

Дослідження було організовано та проведено **на базі** КЗШ І-ІІІ ступенів № 112 за використання ресурсу гугл-форми. Вибірку досліджуваних опосередковано (опитувальники заповнювали батьки і вчитель) склали 20 школярів першого класу, середнім віком 7 років.

Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

Розділ I

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ НА АДАПТАЦІЮ ПЕРШОКЛАСНИКІВ ДО НАВЧАННЯ

1.1. Сутність та зміст адаптації першокласників до навчання

Початок навчання дуже важливий етап для кожної дитини, це перехід у більш відповідальний, організований та підпорядкований правилам світ. Кожна маленька особистість тепер повинна навчатись не тільки грамоті та математиці, а й жити у соціумі, пристосовуватись до нового порядку. Цей процес називається адаптацією.

“Адаптація в широкому розумінні - пристосування до подразників, зовнішніх умов існування. Найчастіше проявляється в людини як сенсорна - зміна чутливості, як реакція пристосування аналізатора на подразник, і соціальна - процес та результат активного пристосування людини до нових умов соціального середовища. Адаптація (як механізм соціалізації) - пристосування дитини до вимог дорослого, ототожнення з ним та наслідування його поведінки”[28, с.348].

Поняття «соціалізація» і «адаптація» тісно пов'язані між собою. Зокрема, Т. Шибутані описує процес соціалізації як постійну адаптацію до середовища та підлаштування під реакції інших людей [17]. Т.Парсонс в ролі основного механізму соціалізації визначає пристосування [17]. Багато науковців кажуть, що адаптація є частиною процесу соціалізації. Тому розрізняється два види адаптації - психофізіологічна та соціально-психологічна, що перебувають у взаємозв'язку. Адаптація є лише одним з елементів соціалізації поряд з іншим, не менш важливим, - активністю особистості, її творчим вибіркоким ставленням до середовища, активним відтворенням соціального досвіду, перетворенням наявних соціальних умов і форм. Отже, соціалізація постає як єдність адаптації та активності

особистості: засвоєння норм і цінностей соціального середовища відбувається у взаємозалежності і взаємозв'язку з активністю індивіда[17].

На основі психологічних досліджень вікових аспектів розвитку дитини (Д.Б.Ельконін, Н.І.Гуткіна) можна стверджувати, що не коректно примусово прощтовхувати в рамки суспільних потреб дітей з ще не до кінця сформованими психологічними функціями відносно їх вікового періоду. Проміжок часу, який потрібен для нормального розвитку не може зменшитися, якщо дитину помістити у нову соціальну ситуацію. Н.І.Гуткіна стверджує, що хоча діти шестирічного віку вже навчаються в школі, вони все ще залишаються умовно дошкільнятами за психічним розвитком [23] .

До основних причин проблем навчання шестирічних дітей можна віднести наступні:

- відсутність вираженої внутрішньої позиції школяра до досягнення дитини семи років (Л.І.Божович, Н.Г.Морозова, Л.С.Славіна, Н.І.Гуткіна);
- перш за все шестирічного школяра приваблюють зовнішні ознаки учіння, такі як портфель, канцелярія, форма тощо, що в свою чергу знижує усвідомлення важливості учбового процесу;
- поява шкільного режиму та потреба пристосування до нього;
- ускладнений перехід від зовнішнього плану дій до внутрішнього через егоцентризм у мисленні та мовленні;
- ситуативне мовлення переважає над контекстним, діалогічне - над монологічним;
- переважає механічне запам'ятовування, дитина буквально відтворює вивчене, користуючись методом багаторазового повторення;
- тяжкість у розв'язанні розумових завдань через відсутність спроможності одночасно обробляти декілька аспектів задач [21].

Традиційно виокремлюються три аспекти шкільної зрілості:

- 1) інтелектуальна зрілість, ознаками якої є: диференційоване сприймання (перцептивна зрілість), що передбачає виділення фігури і фону; концентрація уваги; логічне мислення, що виражає здатність осмислення основних зв'язків між явищами; логічне запам'ятовування; сенсомоторна координація; вміння відтворювати зразок; розвиток тонких рухів руки;
- 2) емоційна зрілість, що виявляється за такими ознаками: зменшення імпульсивних реакцій; можливість протягом тривалого часу виконувати не дуже привабливе завдання;
- 3) соціальна зрілість, ознаками якої є: потреба дитини у спілкуванні з однолітками і вміння підпорядковувати свою поведінку законам дитячих груп; здатність виконувати роль учня у ситуації шкільного навчання [23].

Новоутворення, набуті шляхом ігрової діяльності, за твердженням психологів, виступають показником готовності дитини до навчання в школі. Перелік цих новоутворень включає:

- певний тип довільності (І.В.Забігайлова, Є.Є.Кравцова, Н.Ф.Гализіна);
- рівень володіння знаково-символічними засобами (Д.Б. Ельконін , Н.Г. Салміна);
- рівень сформованості позаситуативно-особистісного спілкування (Є.Є.Кравцова , М.І.Лісіна , Н.Г.Салміна);
- вміння враховувати позицію іншої людини (Д.Б.Ельконін ;
- здатність до узгоджених дій із урахуванням позиції іншого – дорослого та однолітків (Г.А.Цукерман)
- «внутрішню позиція школяра» (Л.І.Божович) [35];
- здатність до підкорення правилам і вимогам дорослого (Д.Б.Ельконін, Є.М.Бохорський);
- внутрішній план дій [3].

Серед багатьох нюансів та якостей, які необхідні для успішної адаптації до навчання, з яких складається готовність до школи Л.І.Божович виділяє наступні:

- 1) готовність школяра як особистості, тобто достатній рівень розвитку довільної поведінки, мотиваційної сфери, наявність внутрішньої позиції школяра;
- 2) інтелектуальна готовність: наявність потрібного рівня розвитку пізнавальної сфери [29].

Психічним новоутворенням, що показує нове ставлення до соціального середовища та представляє собою об'єднання пізнавальної потреби та сфери потреби спілкування з дорослими на іншому рівні є “внутрішня позиція школяра”, яка є надзвичайно важливою у контексті особистісної готовності до навчання в школі.

Бажання дитини зайняти нове місце у соціальній сфері викликає прагнення виконувати шкільні обов'язки, виводять на передній план пізнавальні мотиви. Успішна учбова діяльність допомагає сформувати адекватну самооцінку та різнобоке відношення до власних вчинків. Важливим елементом особистісної готовності також є достатнє володіння довільною регуляцією поведінки, тобто вміння слідувати правилам, розкладу, проханням вчителя.

Соціально-психологічні компоненти готовності характеризують засвоєння позаситуативно-особистісної форми спілкування із дорослими і перш за все – вчителем (М.І.Лісіна). Для школяра вчитель повинен стати авторитетом, це необхідно для злаженої ефективної роботи, для усвідомлення та розуміння свого положення у системі навчання. Тоді як з однокласниками навпаки в ході учбової діяльності потрібно співпрацювати, як з рівними, а не змагатися.

Що стосується інтелектуальної готовності до навчання, то це не тільки вміння писати читати та рахувати, це насамперед показник розвитку пізнавальної сфери дитини.

Показниками інтелектуальної готовності дитини є:

- диференційоване сприймання;
- аналітичне мислення (здатність виконувати операції аналізу, синтезу, узагальнення, порівняння, класифікації тощо);
- послаблення ролі фантазії;
- довільне запам'ятовування [30].

Можна зробити висновок, що для успішної адаптації до навчання у школі дитина повинна досягти певної соціальної зрілості. З моменту вступу у шкільне життя дитина отримує не тільки ставлення від дорослих як до школяра, робоче місце, приладдя, а й багато обов'язків. Світ дитини повністю змінюється, в неї з'являється режим шкільного дня, вона проводить значною мірою час у шкільному просторі, знайомиться зі шкільним колективом, для деяких дітей це може бути їх перший колектив в житті, отримує звід правил, обмежується свавільна поведінка, дитина повинна вибудовувати стосунки з новим значимим дорослим - вчителем, крім того, і вдома також змінюється звична рутина. Все це неабиякий стрес для дитини і вона потребує часу на адаптацію, при гарному розкладі подій це приблизно від двох місяців до року.

У процесі адаптації ми активно пристосовуємося до нових умов, у разі успіху ми отримуємо нові навички і якості, які допомагають нам успішно далі існувати у новому середовищі.

Існує три рівні адаптації дітей до школи:

- *високий рівень адаптації*, ознаками якого є позитивне ставлення до школи, адекватне сприймання вимог; повне оволодіння програмовим матеріалом; учень займає у класі значуще стабільне статусне положення;

- *середній рівень адаптації*, що визначається позитивним ставленням до школи; учень зосереджується тільки тоді, коли зайнятий чимось цікавим; навчальні завдання виконуються, але при контролі дорослих; дитина товаришує із багатьма однокласниками;
- *низький рівень адаптації*, характерними ознаками якого є негативне або індіферентне ставлення до школи; в емоційній сфері школяра домінує пригнічений настрій; матеріал засвоюється фрагментарно, необхідний постійний контроль зі сторони дорослих; близьких друзів дитина не має [30].

“При несприятливих умовах може трапитися шкільна дезадаптація - різновид соціальної дезадаптації, що виявляється в ускладненому або малоефективному пристосуванні дитини до нових суспільних обставин в умовах шкільного навчання” [28, с.352].

Одними з проявів труднощів адаптації є тяжкість входу у розклад дня, усвідомлення дитини що вона тепер школяр і вона повинна кожного ранку рано прокидатися, не запізнюватися на уроки, виконувати домашнє завдання; недостатній рівень навичок спілкування і взаємодії з однокласниками; недостатній рівень розуміння ролі вчителя та навчального процесу; необхідність особистісного простору школяру; відношення дитини до самої себе у ролі школяра, важливість адекватної самооцінки у контексті сприймання зауважень вчителя [10].

Як пише В.П. Кутішенко, для першокласника період адаптації до школи є дуже складним. Найчастіше він триває від 4 до 7 тижнів. Причинами дезадаптації є: особливості виховання в сім'ї [15], перенасиченість змінами та враженнями від школи та пов'язані з цим емоційні розлади; фізична ослабленість; недостатній інтелектуальний розвиток; нестача уваги дорослих або педагогічна занедбаність; не врахування індивідуальних особливостей учнів; проблеми з характером; невірноваженість нервової системи; недостатній рівень розвитку

пізнавальної сфери; погано сформований мотиваційний інтерес до навчання, байдужість; конфліктність; нездатність вибудовувати стосунки з однолітками [30].

Відповідно до цього, високому рівню адаптації дитини до школи сприяє: задоволеність спілкуванням із дорослими, найважливіше значення у виникненні і розвитку у дітей спілкування мають впливи дорослого, випереджуюча ініціатива якого підносить діяльність дитини на вищий рівень[11], демократичний стиль спілкування вчителя, благополуччя дитини в групі, повна сім'я [14], високий рівень освіти батьків, врахування вчителем індивідуальних особливостей дитини. Джерелами індивідуальності дитини є: її спадкові особливості, які визначають потенційні можливості розвитку анатомічних, фізіологічних та психічних властивостей дитини; умови життя, виховання і навчання (соціальна структура суспільства, особливості національної культури, традиції, тип сім'ї, її якісні характеристики, особливості ставлення членів сім'ї до дитини); внутрішня позиція самої дитини (її інтереси, мотиви, працьовитість) [15].

Зазвичай діти йдуть до школи у 6-7 років. Відомо, що у сім років дитина проходить через кризу, що співпадає з періодом адаптації до навчання у школі. Л.С.Виготський наступним чином розгорнув проблему кризи семи років, а саме: поведінка дитини у цей період манірна, нетипічна, дивна, немотивована, він пояснював це втратою дитячої безпосередності, мимовільної поведінки, що означає внесення інтелектуального компонента, який включається між бажанням і безпосередньо вчинком [15]. Також періоду кризи семи років за Л.С.Виготським притаманне зниження пізнавальних інтересів, конфліктність, спад успішності навчання, зниження працездатності, поява внутрішніх конфліктів. Але всі ці негативні прояви потрібні, аби дитина

перейшла на наступний рівень розвитку, що є показником позитивної динаміки зростання[15].

Позитивний симптомокомплекс кризи 7 років Л.С.Виготський пов'язував із такими проявами психічної реальності дитини: довільність поведінки, що спричиняється появою позаситуативної поведінки, звільненням від влади емоцій; виникнення осмисленого орієнтування у власних переживаннях, рефлексія внутрішнього життя. «Такі новоутворення, як самолюбство, самооцінка залишаються, а симптоми кризи (манірність, кривляння) швидкоминучі...завдяки тому, що виникає диференціація внутрішнього і зовнішнього, що вперше виникає смислове переживання...», - наголошує Л.С.Виготський [15]. «Л.І. Божович негативні ознаки поведінки дитини у період переживання кризи пов'язує із насильним пригніченням нових особистісних потреб соціальними вимогами. Для кризи 7 років, вважає Л.І. Божович, характерна депривація двох проблем - у знаннях і соціальних відносинах, що виявляються у становленні внутрішньої позиції школяра» [22, с.37].

Л.І. Божович описує кризу семи років дитини як кризу її соціальної позиції - позиції школяра та шляхом переоцінки цінностей школяр знаходить важливим саме навчальну діяльність.

О.М.Леонт'єв бачив невідповідність між звичним укладом життя і новими можливостями дитини. Він стверджував, що на межі 6-7 років виникає "психологічна дискредитація" ігрової діяльності як провідної, і з'являється натомість нова - навчальна [30].

Соціальна ситуація розвитку у молодшому шкільному віці зумовлена тим, що дитина повинна вступити у взаємовідносини із суспільством як сукупністю людей, що виконують обов'язкову суспільно-корисну діяльність [26]. На цьому віковому етапі провідною діяльністю стає навчання, основою якого є пізнавальний інтерес і нова соціальна позиція.

На початку навчання у школі поєднується шкільне дитинство з позицією школяра, що може викликати суперечності, можливості дитини ще не співпадають з вимогами [26].

Е.Еріксон висунув припущення, що дитина молодшого шкільного віку долучається до праці, суспільного функціонування, вона починає відчувати задоволення від проробленої роботи. Позитивний досвід позначається на відчутті спроможності, віри у себе та своєї сили. Негативний результат може призвести до здобуття комплексу неповноцінності.

Таким чином, основними системами соціальної ситуації розвитку є «дитина - однолітки», «дитина - учитель», «дитина - сім'я», «дитина - інші дорослі». Динамічність цих систем визначається диференціацією системи «дитина - дорослий» і первинним домінуванням системи «дитина - учитель» [26]. Саме система «дитина - учитель» стає центром життя дитини, починає визначати ставлення дитини до батьків та однолітків (Б.Г.Ананьєв, Л.І.Божович, І.С.Славіна). Вчитель виступає у ролі посередника між дитиною та соціальним середовищем, в його обличчі втілені вимоги суспільства.

У навчальній діяльності відбувається оцінювання школяра іншими дітьми і становлення самооцінки [21].

У молодших школярів зустрічається самооцінка різних типів. В онтогенетичному плані ставлення до себе виникає дуже рано і є лінійним відображенням ставлення близьких дорослих до дитини. Цілий ряд досліджень (Ш.О.Амонашвілі, Є.Ю.Худобіної, О.В.Хухлаєвої, О.В.Захарова, О.І.Липкіної, Р.Бернса та інших) показують, що молодший шкільний вік є важливим періодом для формування ставлення до себе. На думку І.І.Чеснокової, в цей час у дитини нагромаджуються психічні резерви для подальшого розвитку самосвідомості. Становлення самооцінки залежить не тільки від успішності дитини і особливостей спілкування з

учителем, а й від сімейного виховання. Під впливом оцінки дорослих у дитини формується тип мотивації поведінки і діяльності, виробляється настанова на досягнення успіху або уникнення невдач[15]. Діти по-різному реагують на початок шкільного навчання, тому успішність їх пристосування до нового соціального статусу суттєво залежить від діяльності вчителя початкової школи та підтримуючого ставлення батьків. За сприятливих умов початку навчання дитини в школі в її психіці формується перше психічне новоутворення віку - внутрішня позиція школяра, що є показником успішної адаптації до умов шкільного навчання.

Якщо першокласникові впродовж першого півріччя навчання не вдається успішно пристосуватись до школи, то в школяра діагностують проблему початкової шкільної дезадаптації. Початкова шкільна дезадаптація – уповільнене й ускладнене пристосування першокласника до умов шкільного навчання, здебільшого спричинене низьким рівнем шкільної зрілості дитини. Зазвичай проблема початкової шкільної дезадаптації дитини шестирічного віку тісно корелює з низьким ступенем шкільної зрілості. Однак, виникнення цієї проблеми можна пояснити дією цілого ряду зовнішніх та внутрішніх чинників: Зовнішні детермінанти: невідповідність умов навчання шестирічок їх психофізіологічним особливостям, негативне ставлення вчителя до учнів, недосконала методика навчання шестирічок, відсутність контролю батьків за навчанням дитини. Внутрішні детермінанти: негативна мотивація навчання, низький рівень інтелектуальної готовності, несформована воляова готовність до шкільного навчання, недостатній рівень соціальної готовності.

Хоча в центрі інтересів молодшого школяра знаходиться його шкільне навчання, однак психологічний мікроклімат родини та ставлення до дитини батьків є супутнім фактором її емоційного здоров'я. Конфлікти, насильство в родині, розлучення батьків провокують стреси у дітей і негативно впливають на їх шкільне навчання. Молодший школяр помічає

проблемні стосунки між батьками, що створює в нього емоційну напругу і викликає зниження навчальної успішності [28].

1.2. Сімейне виховання: стилі, фактори, наслідки

Під вихованням розуміється цілеспрямований і свідомо здійснюваний вплив на особистість усього суспільства та його соціальних інституцій з метою організації та стимулювання активної діяльності особистості [17].

Виховання і навчання мають цілеспрямований вплив на процес розвитку особистості, вони є рушійною силою у формуванні людини. Результатом виховання та навчання є:

- підтримка та розвиток вроджених здібностей, стимуляція, загартовування та живлення нервових процесів, формування особистості, заохочення отримання нових навичок;
- допомога у подоланні внутрішніх конфліктів шляхом надання нових задач, постановки нових цілей та вимог, таким чином змушуючи шукати нові варіанти подолання проблем. Буксирування перед труднощами сприяють затримці психічного розвитку і, як результат, виникають кризи. Зазвичай це відбувається коли батьки чи інші значимі дорослі не помічають зміни потреб, інтересів, звичного укладу життя дитини, який вона вже переросла, що, у свою чергу, тримає дитину і не дає їй гармонійно розвиватись;
- психічний розвиток, що включає у себе здатність аналізувати, згуртовувати та переробляти отриману інформацію та згодом за умови якісних змін особистості набути можливість засвоювати більш складну інформацію, виконувати більш складні задачі, застосовувати придбані вміння та самостійно рухатися вперед;

-розвиток інтелекту та творчих здібностей - коли у дитини правильно побудований навчальний процес, де є місце розв'язуванню інтелектуальних та творчих завдань, то її здібності розвиваються якнайкраще [5].

Л.С.Виготський, припускаючи, що навчання є рушійною силою розвитку особистості, висунув поняття - «зона найближчого розвитку», маючи на меті показати зв'язок навчання і психічного розвитку. Тобто він стверджував, що кожний етап розвитку супроводжується обмеженими можливостями особистості, і для того щоб перейти на наступний дитині потрібен помічник, який допоможе, покаже та направить дії у правильному напрямку. Згодом дитина навчиться самостійно виконувати ці дії, але запускає цей процес саме навчання, форми, методи і зміст якого знаходяться у «зоні найближчого розвитку».

Виховання і навчання сприяють: розвитку здатності до спілкування з іншими людьми, вміння вибудовувати відносини, розуміти інших та прислухатися до їх потреб, і вчитися розуміти свої. Позитивний результат взаємодії та вміння давати відповідну ситуації реакцію формує у дитини здорове уявлення взаємовідносин; розвитку індивідуальності, формування свідомості і самосвідомості, власного «Я», що активує процеси самопізнання, роботи над собою допомагає віднайти свої інтереси і прагнення[5].

Для дитини етап переходу з дошкільного до молодшого шкільного віку є дуже відповідальною та важливою подією у життя. У цей час відбувається також оцінювання виховної ролі сім'ї суспільством, зміна основного виду діяльності і поява нової ролі - школяра, еволюція потреб і мотивацій зумовлює процеси психічного розвитку. Це становить основу успішної адаптації дитини до навчання, що має прямий зв'язок з психічним та соматичним здоров'ям учня. Готовність до навчання в школі визначають як певний стан психофізіологічного розвитку особистості дитини у перехідний переддошкільний період, який зумовлює формування в неї

здатності брати участь у шкільному навчанні [5]. Підготовка дитини до школи забезпечується спільними зусиллями педагогів дошкільної установи і батьків [20].

Виховання дітей шкільного віку здійснюють у процесі навчання і виховної роботи у школі та за її межами. Цей процес є двостороннім (обов'язкова взаємодія вихователя і вихованця), цілеспрямованим (наявність конкретної мети), багатогранним за завданнями і змістом, складним щодо формування і розкриття внутрішнього світу дитини, різноманітним за формами, методами і прийомами, неперервним (у вихованні канікул бути не може), тривалим у часі (людина виховується все життя). Ефективність його залежить від рівня сформованості мотиваційної бази.

Сім'я відіграє роль суспільства на певному етапі розвитку, показує його моральні та духовні особливості. Саме у сім'ї дитина має перший особистий і соціальний досвід, від сім'ї в тому числі залежить майбутнє дитини [5].

Сім'я це персональне середовище життя та розвитку дитини, яке скеровує спосіб життя та її соціальне існування. Ось деякі аспекти, які це відображають:

- *соціально-культурний*, характеризується рівнем освіти батьків та ступінь їх участі у житті суспільства. Культурний рівень проявляється через поважне ставлення до дитини, розуміння важливості підтримання довірливої, позитивної, доброї атмосфери у сім'ї;
- *соціально-економічний*, цей аспект освічує матеріальну сторону родини та зайнятість батьків на роботі;
- *техніко-гігієнічний*, означає в яких умовах проживає родина, чи є в них власне житло, особливості способу життя;
- *демографічний*, показує кількість членів сім'ї та її структуру.

У сім'ї дитина набуває вмінь і навичок в різних сферах суспільного життя, насамперед навичок спілкування. Поступово в неї формується досвід сімейного життя, ставлення до родини. Сучасні сім'ї різноманітні, і від того, в якій саме живе дитина, залежить, яким змістом наповнюється процес формування її особистості. Умовно сім'ї поділяють на благополучні та неблагополучні[5].

Благополучна сім'я - це сім'я зі здоровим кліматом у родині, з правильними моральними орієнтирами, де всі члени підтримують один одного, разом знаходять вирішення проблем. У такій сім'ї вітає дух любові і взаємоповаги, високий рівень кооперації, дитина відчуває себе рівноправною. Її люблять, але виставляють кордони бажаного, накладають обов'язки, але враховують її вподобання і потреби. Освічені батьки більше виявляють бажання спілкуватися зі своєю дитиною, проводити разом дозвілля, слухати та допомагати дитині. У довірливій атмосфері діти відчувають себе більш захищено, вони прислухаються до батьків та слідуєть їх прикладу. В таких сім'ях діти зростають доброзичливими, з високими моральними якостями, з оптимістичним поглядом на майбутнє, впевненими у собі.

Батьки, які відрізняються жорстокістю виховання, контролем та спробою виховати дитину під себе, що призводить до неминучого спротиву дитини, конфліктів, криз. Такі сім'ї можна назвати неблагополучними.

Неблагополучна сім'я - це сім'я, яка по якимось причинам не справляється з функціями виховання, і через це має несприятливі умови для виховання дитини. Неблагополучними сім'ями можна назвати:

- сім'ї алкоголіків, наркоманів, або батьків з аморальною поведінкою. Така сім'я дає дитині викривлене представлення норми, у неї можуть бути нервово-психічні розлади, загальна хворобливість, відсутність батьківської любові і турботи;

- сім'ї асоціальні, в яких не поважаються загальносуспільні норми або чинять правопорушення;
- сім'ї конфліктні, характеризуються постійними сварками між батьками, між батьками та дітьми, супроводжуються образами, лайками, грубощами та інколи бійками. Зазвичай таке відбувається у сім'ях, де немає взаємоповаги, розуміння один одного, емпатії, недостатньо освічені батьки. Постійна напруга у таких сім'ях призводить до конфліктів і криз, діти зростають у страху, без відчуття безпеки, з підвищеною збудливістю;
- сім'ї неповні, в яких присутній тільки один з батьків, через розлучення, смерть одного з батьків, позбавлення батьківських прав. Таким сім'ям притаманна нестача спілкування, проблеми у побуті, психологічний дискомфорт, тому діти можуть бути невірноваженими, дратівливими, байдужими;
- сім'ї, зовні благополучні. Вони роблять вигляд чи намагаються бути благополучними, але нестача освітності не дає їм впоратися з вихованням, часто стосунки з дітьми в таких сім'ях носять формальний характер, батьки не єдині у вимогах до дитини, або байдужі взагалі, інколи надмірно люблять, а інколи можуть застосовувати фізичні методи покарання;
- сім'ї соціального ризику. Такі сім'ї є соціально незахищені, наприклад незаможні, з дітьми-інвалідами, багатодітні тощо. Їм важко зберігати благополуччя внаслідок тяжких соціальних умов.

Захистити дітей від сімейного неблагополуччя може система регулювання сімейного виховання. Організацію допомоги батькам, якщо вони мають бажання нею скористатися, здійснюють вчитель, школа на основі формування стосунків співробітництва, взаємодопомоги, взаєморозуміння.

Отже, педагогічне середовище розвитку дитини створюється в процесі сімейного виховання, залежить від типу сім'ї. Розуміння цього педагогами сприяє поглибленню зв'язків з нею, пошуку можливостей щодо корекції сімейного виховання, підвищення педагогічної культури батьків, захисту дитини від несприятливого впливу неблагополучної сім'ї[5].

Безперечно для ефективного процесу виховання у дитини повинен бути авторитет, але він також буває і негативним. У своїй праці «Про батьківський авторитет» А.С.Макаренко наводить приклади таких видів негативного авторитету батьків: «авторитет придушення», який базується на примусі, залякуванні, і як наслідок - формування у дітей брехливості, жорстокості, агресивності; «авторитет віддалі» - батьки намагаються тримати дітей на відстані від себе, розмовляють з ними зверхньо, холодно; «авторитет чванства», коли батьки вихваляються своєю винятковістю, принижуючи при цьому своїх колег чи опонентів; «авторитет педантизму» - батьки вимагають кожне мовлене ними слово вважати наказом, карають за найменшу провину; «авторитет резонерства» - батьки вдаються до моралізування з будь-якого приводу; «авторитет любові» - так звана сліпа любов, всепрощення, надмірні пестощі; «авторитет доброти» - батьки в усьому поступають дітям, готові на будь-які жертви, аби їм було добре; «авторитет дружби» - відповідна поведінка дитини чи дії оплачуються подарунками, обіцянками [31].

Цим не вичерпується перелік фальшивих авторитетів, на які можна натрапити в сімейному вихованні. Але справжнім авторитетом користуються батьки, які сумлінно ставляться до праці, до сімейних обов'язків, активні в громадському житті. Такі батьки уважні до дітей, люблять їх, цікавляться їхніми шкільними та позанавчальними справами, поважають їх людську гідність, водночас виявляючи до них належну вимогливість [31].

Не дивлячись на те, що дитину батьки люблять безумовно і для них вона є найважливішим в житті, вони часто сприймають її як об'єкт на який вони мають вплив та виховують (Е.Берн, К.Стайнер), чи через якого хочуть втілити свою реалізацію (С.В.Дворяк, Б.Р.Херсонський), або вирішити свої особистісні проблеми (І.В.Добряков, І.М.Нікольська, Е.Г.Ейдемільер), або використовують їх для своїх маніпуляцій чи кують їх “під себе” (О.О.Вовчик-Блакитна, Т.С.Гурлева) [24] чи просто недостатню готовність молодих батьків до виконання виховної функції[19].

Якщо ж дивитися на стосунки дітей і батьків з погляду суб'єкт-суб'єкт, то багато психологів висловилися на цю тему. Наприклад, К.Вітакер закладав безумовне прийняття дитиною батьків, як фундамент здорових стосунків між ними [34]. І хоч цей період триває недовго, всього 9 місяців, він в подальшому впливає на відношення до себе, до світу та оточуючих.

А.А.Кронік думає, що для взаєморозуміння потрібно бути від самого початку готовим до взаємної співпраці, бути відкритим та товариським навзаєм, а також виявляти повагу та довіру. В стосунках батьків і дитини, якщо батьки будуть притримуватися цього принципу, тим самим вони дадуть дитині відчуття себе безпечно і отримають позитивну реакцію. При цьому вони можуть не згоджуватися у всьому, але бути рівноправними і намагатися розуміти один одного [27].

Важливість вибудовування саме суб'єкт-суб'єктних відносин відзначають вітчизняні вчені. О.О.Вовчик-Блакитна та Т.С.Гурлева, на основі проблем з якими зараз стикаються батьки, зробили висновок, що в сучасній сім'ї спостерігаються формальні відносини, зменшення спільно проведеного часу у колі сім'ї, в основному батьки виховують дитину за суб'єктно-об'єктним підходом, при якому не враховується особистість дитини, її емоційний відгук, а поведінка регулюється як навичка, яка заохочується або осуджується [6].

В.А.Семиченко та В.С.Заслуженюк стверджують що рівноправна комунікація надає дитині шанс попасти в стосунки, які є не пропорційними, ієрархізованими, що надає їй можливість розвивати потребу у врахуванні позиції іншої людини, оцінювати її, погоджуватися чи заперечувати, але найголовніше- мати свою власну думку, та вміти її відстоювати [27].

За відсутності рівноправного спілкування в дитини з'являється пасивне уникнення відповідальності у важкій життєвій ситуації через страждання (О.О.Гліченко, О.Ф.Копйов), недоцільні життєві переконання (Л.Г.Царенко), відбувається депривація у достатній увазі, проявленні, самооцінці, відчутті довіри та ін. (Н.Ю.Максимова, К.Л.Мілютіна), затримується особистісний розвиток (Т.М.Титаренко), збільшується тривога, внутрішня напруга, агресія, що може призвести до неврозу або психосоматичних проявів (І.В.Добряков, І.М.Нікольська, Е.Г.Ейдемільер)[24].

У психологічному полі виділяють чотири фактори які зумовлюють та розвивають рівноправні стосунки батьків і дітей (Ю.Е.Альошина, Л.Я.Гозман, А.А.Кронік, Б.Ф.Ломов, В.Н.Мясищев, Н.Н.Обозов, В.В.Столін, О.О.Смирнова та ін.). Це по перше, вроджена потреба в соціалізації. По друге: особистісні чинники, соціально-демографічні, психофізіологічні, модель поведінки та вибудовування стосунків, самооцінка та відношення до оточуючих, стиль відносин всередині сім'ї, цінності, установки. Наступне це - зовнішні фактори, так звані "життєві ситуації", на які суб'єкт не має впливу, але тим не менш, ту чи іншу ситуацію наділяє складністю людина, яка через свою призму дивиться на цю ситуацію, тобто пропускаючи через свій внутрішній світ. І останній фактор - взаємодія членів сім'ї між собою, та динаміка стосунків саме у групі. Таким чином, всі ці фактори переплітаються та можуть створити модель виховання, де є простір для впливу дорослих і місце для прояву та

прагнення дитини. Саме модель діалогічної взаємодії дає шанс побудувати здорові стосунки батьків і дітей. [24].

Але все ще значна частина сучасних сімей припускається помилок у вихованні дітей. Наприклад, сім'ї, в яких батьки намагаються виявити певну активність у вихованні дітей, проте роблять це невміло. Їх виховний вплив непослідовний. Найчастіше вони керуються власним досвідом, якого набули, коли свого часу їх виховували батьки (авторитарний стиль, обмеження свободи, погрози, покарання або вседозволеність, потурання примхам).

Сім'ї, які не виявляють особливої активності у вихованні дітей. Вони з об'єктивних (хвороба, зайнятість, часта відсутність) або суб'єктивних (відсутність єдиної точки зору на виховання, розлад між батьками, часті конфлікти та ін.) причин не можуть належним чином виховувати дітей. У таких сім'ях стосунки між батьками напружені, конфліктні. За сімейними негараздами вони не знаходять часу для виховання дітей, втрачають контроль за ними.

А також сім'ї, що характеризуються антипедагогічними, аморальними умовами виховання дітей. У таких сім'ях панує дух неповаги до правил моралі та вимог законів. Батьки своєю поведінкою (пияцтво, злочинство, розпуста тощо) створюють у сім'ї антипедагогічну обстановку, намагаються виправдати відхилення від норм поведінки у своїх дітей, протиставляють вимогам школи свої сімейні вимоги[31].

Отже, сім'я була і залишається головним місцем, де відбувається становлення і розвиток особистості дитини. Батьки знайомлять дитину з системою взаємовідносин. В.М.Оржеховська та О.І.Пилипенко освітили наступні помилки виховання у сім'ї: - дефіцит позитивного спілкування батьків з дітьми; - відсутність у дорослих власних моральних позицій; - батьки не знають і не розуміють внутрішнього світу дитини; - недобррозичливе, грубе ставлення дорослих до дитини[16;13]

Такі науковці як С.Н. Лисенкова, В.О. Сухомлинський та ін., стверджують, що зовнішніми причинами педагогічної занедбаності в дитячому віці є дефекти сімейного виховання, на які нашаровуються недоліки і прорахунки у виховно-освітній роботі в школі, зокрема дегуманізація педагогічного процесу і сімейного виховання [1]. Й.Г.Песталоцці також заявляв, що сім'я має згачний вплив на навчання та розвиток дитини. Він займався вивченням природних нахилів дитини. За його словами, навчання має свій початок у родині, і необхідно приділяти увагу гармонійному розвитку фізичних, інтелектуальних та смислових здібностей. Любов, яку дитина відчуває до матері, це позитивна сила, яка згодом переноситься рідних і на суспільство загалом[4].

Успіх сімейного виховання значною мірою залежить від організації домашнього побуту, традицій сімейного життя: порядку в сімейному господарстві, залучення дітей до розподілу бюджету сім'ї, загального режиму дня, визначення для кожного робочого місця, зокрема для навчальних занять, дотримання певних сімейних правил .

«Ваша власна поведінка, - писав А. Макаренко, звертаючись до батьків, - вирішальна річ. Не думайте, що ви виховуєте дитину тільки тоді, коли з нею розмовляєте, або повчаєте її, або наказуєте їй. Ви виховуєте її в кожен момент вашого життя, навіть тоді, коли вас немає дома. Як ви одягаєтеся, як ви розмовляєте з іншими людьми і про інших людей, як ви радієте або сумуєте, як ви поведетеся з друзями і ворогами, як ви смієтесь, читаєте газету, - все це має для дитини велике значення. Найменші зміни в тоні дитина бачить або відчуває, всі повороти вашої думки доходять до неї невидимими шляхами, ви їх не помічаєте. А якщо вдома ви грубі або хвастливі, або ви пиячите, якщо ви ображаєте матір, вам уже не треба думати про виховання: ви вже виховуєте своїх дітей і виховуєте погано, і ніякі найкращі поради й методи вам не допоможуть»[31, с.367].

Батьківське ставлення до дитини є сукупним поняттям батьківських установок, поведінки, відношення до дитини та стилей виховання. Згідно досліджень А. Я.Варги, батьківське ставлення являє собою інтегративну характеристику, що включає систему емоцій та почуттів по відношенню до дитини, знань і уявлень про неї, що реалізуються у формі виховних стратегій [25]. В.М.Мясищев запропонував три компоненти, якими характеризується психологічне відношення батьків до дитини: когнітивний, емоційний та поведінковий. Когнітивний компонент - сукупність уявлень батьків щодо своєї дитини, її особистості, інтересів, уподобань, цінностей, характеру. Емоційний компонент - набір емоцій та почуттів, пов'язаних з дитиною. Поведінковий компонент - стиль спілкування з дитиною [24].

Першу модель батьківського ставлення запропонували Е.Шефер і Р.Белл (1969), визначивши її як динамічну двофакторну модель. Автори запропонували полярні характеристики цієї моделі: «любов - ненависть» і «автономія - контроль». Перша характеристика є емоційною, друга - поведінковою. Різний ступінь вираження цих полярних характеристик дозволяє описати різноманіття типів батьківських ставлень і стилів поведінки. Тип батьківського ставлення визначає стиль виховання дитини. Отже, стилем сімейного виховання слід розуміти характерне ставлення батьків до дитини, які застосовують певні методи і засоби педагогічного впливу на дитину, що полягають у своєрідній манері словесного вираження та взаємодії [24].

Д.Баумрінд [33] виділила дві характеристики для визначення стилю сімейного виховання: ступінь емоційної близькості, теплоти батьків до дитини (любов, прийняття, тепло або емоційне відторгнення, холодність) і ступінь контролю за її поведінкою (високий - із найбільшою кількістю обмежень, заборон; низький - із мінімальними заборонами). Різні співвідношення ступеня контролю й теплоти утворюють авторитетний, авторитарний та ліберальний стилі виховання.

Авторитетний стиль виховання має баланс батьківського контролю і любові. Батьки підтримують та приймають своїх дітей, надають їм свободу відповідно їх віку, але разом з тим вибудовують рамки і обмеження. При цьому пояснюючи для чого і чому ці обмеження потрібні, і за потреби та за доречними аргументами дитини готові поступитися деякими правилами. Діти таких батьків краще адаптуються у житті, вони мають більш високу самооцінку, володіють навичками саморегуляції і краще соціалізовані.

Авторитарний стиль виховання характеризується контролем поведінки дітей, наявністю суворих правил. У більшості випадків батьки ведуть себе стримано, рідко вибудовують теплі стосунки з дітьми. В такій сім'ї зазвичай віддають накази та очікують обов'язкового виконання. Дитина в спробах стати самостійною стикається з невдачею. В авторитарній сім'ї діти зазвичай закриті, боязкі, несамостійні, в поганому настрої, дратівливі [24]. У майбутньому може проявлятися також агресивність і непослух у хлопчиків і пасивність та залежність від інших у дівчат [7].

Ліберальних батьків можна протиставити авторитарним. Вона навпаки майже не контролюють своїх дітей. За бажанням висловлювати безумовну любов вони поступаються своїми почуттями, навіть коли дитина веде себе некоректно і вимагає батьківської участі. За цих умов батько та матір втрачають здібності виконувати батьківські функції, а саме регулювати поведінку дітей. Як не дивно, але діти, які начебто отримують стільки любові і підтримки, також можуть бути неслухняними та агресивними, вони не вміють себе поводити, потурають своїм примхам. Але інколи в ліберальних сім'ях діти виростають творчими, сміливими та активними[33].

Найбільш активно проблема кореляції типу батьківського ставлення й відповідних їм стилів виховання дітей з відхиленнями у психічному розвитку і здоров'ї вивчається з клініко-психологічної позиції.

В.І.Гарбузов, О.І.Захаров, Д.Н.Ісаєв визначили наступні критерії типології батьківського ставлення [12]: інтенсивність емоційного контакту з дітьми, рівень контролю, послідовність-непослідовність, афективна стійкість-нестійкість, тривожність-спокій. Поєднання цих критеріїв зіставляється з різними видами неврозів у дітей. Наприклад, заборони, обмеження, афективна нестійкість з боку батьків призводять до розвитку в дитини неврозу страху. Надмірне прийняття, вседозволеність, непослідовність - до розвитку істеричного неврозу. Наслідками байдужого ставлення батьків може бути комплекс неповноцінності, агресивність, озлоба, недовіра до світу. Надмірна вимогливість може призвести до дуже сильного реагування на невдачі, нервових зривів, тривожності, комплексу неповноцінності, страху напруженої ситуації або випробування [24].

О.І.Захаров, О.В.Співаковська [24] пропонують наступні чинники, які знаменують оптимальне батьківське ставлення: адекватність, гнучкість і прогностичність. Адекватність відображається у реальному сприйманні особливостей і особистості дитини. Батьки не повинні вимагати від дитини неможливого, для сприятливого розвитку вони насамперед повинні враховувати її здібності і можливості. Гнучкість проявляється у спроможності міняти стилі спілкування, методи виховання. Надмірна сталість викликає конфліктність, негайний протест на будь-які прохання. Прогностичність у ставленні батьків виявляється в зорієнтованості на «зону найближчого розвитку» дитини й на завдання завтрашнього дня.

Згідно з теорії Д.Локка, дитина - це "чиста дошка", і вона не має ніяких здібностей чи властивостей від народження, тому їх розвиток залежить від соціального оточення [29]. Звичайно, всі народжуються з індивідуальними особливостями, але направляють їх розвиток завжди в родині. Виховання однозначно впливає на особистість дитини. Позитивне ставлення та підтримка батьків, відсутність страху помилки, віра в себе, соціальні навички, формування правильної мотивації та ін. сприятимуть

успішній адаптації, тоді як критика, відстороненість, незацікавленість дитиною, нерозуміння її внутрішніх процесів швидше за все уповільнюють пристосування дитини до школи.

Останні дослідження проблеми адаптації першокласників до шкільного навчання підтверджують, що сімейне виховання відіграє одну з перших ролей у процесі адаптації. Аналітичні звіти показують, що школярі, яких підтримують батьки, краще адаптуються до змін, які приходять з початком навчання у школі. Основними характеристиками, які впливають на успішну адаптацію є: емоційний комфорт та відсутність напруги у сім'ї, стиль виховання, якого дотримуються батьки та наскільки батьки інтересуються навчанням дитини. У дітей з залученими до їхнього навчання батьків, спостерігається вищий рівень адаптованості та готовності до школи, а також нижчий рівень тривожності та більш розвинені соціальні здібності [36].

Висновки до розділу I

Адаптація дитини до школи це процес пристосування, зміни психіки дитини в умовах переходу до систематичного організованого шкільного навчання. Ми проаналізували наукові джерела і виявили, що для успішної адаптації повинні бути присутні три аспекти шкільної зрілості: інтелектуальна, емоційна та соціальна зрілість.

Показниками, які сприяють адаптації є готовність школяра як особистості, тобто достатній рівень розвитку довільної поведінки, мотиваційна сфера, наявність внутрішньої позиції школяра. У період 6-7 років провідна діяльність гра змінюється на навчальну, цей процес переходу є складним для дитини, адже в неї змінюється все життя, з'являються нові правила, режим дня, вимоги, дитина займає нове місце у соціумі. Провідниками на цьому шляху стають батьки. Саме у сім'ї дитина має

перший особистий і соціальний досвід. Виховання і навчання тісно пов'язані. То, як батьки ставляться до дитини має значний вплив на процес адаптації. Аналіз літератури дозволяє стверджувати, що діти, які зростають у благополучній сім'ї, краще адаптуються до навчання у школі. Зазвичай у благополучній сім'ї батьки використовують авторитетний стиль виховання. На нашу думку, це найсприятливіший стиль виховання, дитині вкрай необхідна любов, але і так само їй потрібна дисципліна. Якщо батькам вдалося опанувати саме цей стиль виховання, то дитині буде набагато легше проходити адаптацію, знаючи, що вдома її чекають підтримуючі і люблячі батьки.

Розділ II. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВПЛИВУ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ НА АДАПТАЦІЮ ПЕРШОКЛАСНИКІВ ДО НАВЧАННЯ

2.1. Організація емпіричного дослідження впливу сімейного виховання на адаптацію першокласників до навчання

Дослідження було організовано та проведено онлайн, у листопаді 2023 року на базі КЗШ I-III ступенів № 112 за використання ресурсу гугл-форми. Вибірку досліджуваних опосередковано (опитувальники проходили батьки і вчитель) склали 20 школярів першого класу, середнім віком - 7 років. Важливо зазначити, що діти навчаються за змішаною системою, тобто частину часу онлайн, частину офлайн, через війну в Україні.

У теоретичній частині нашого дослідження ми опрацювали наукові джерела на тему сутності та змісту адаптації першокласників до навчання і впливу на цю адаптацію сімейного виховання, а також стилі, фактори і наслідки сімейного виховання. Підібрали методики для емпіричного дослідження.

Дослідження адаптації молодших школярів до навчання в школі можна використовувати різні інструменти, серед яких, зокрема, наступні:

- Анкета для визначення шкільної мотивації (за Н. Г. Лускановою)[37]. Для скринінгового оцінювання рівня шкільної мотивації Н.Г.Лусканова пропонує спеціальну анкету, відповіді на 10 питань якої оцінюються від 0 до 3 балів. Анкета допомагає визначити рівень шкільної мотивації в процесі адаптації перших та п'ятих класів, також є важливою у процесі адаптації нового учня в класі. Анкета проста, легка в опрацюванні результатів.
- Методика Рене Жиля [38]. Методика спрямована на дослідження соціальної пристосованості дитини, сфери її міжособистісних відносин та їх особливостей, її сприйняття внутрішньосімейних стосунків, деяких характеристик її поведінки.

Але ми зупинилися на методиці «Експертна оцінка адаптованості дитини до школи» (Чирков В.І., Соколова О.Л., Сорокіна О.В.) та опитувальникові батьківського ставлення Варги-Століна.

На другому етапі ми уклали програму діагностики та створили онлайн форми інструментів (Додаток А), провели онлайн зустріч та закликали батьків та вчителя заповнити ці форми.

Останній етап складав аналіз результатів діагностики та укладання системи просвітницьких та профілактичних заходів з подолання дезадаптації першокласників.

Дослідження рівня адаптації першокласників до навчання у досліджуваних ми почали з опитувальника «Експертна оцінка адаптованості дитини до школи» (Чирков В.І., Соколова О.Л., Сорокіна О.В.) [39]. Опитувальник складається з двох схем : 1. Схема вивчення соціально-психологічної адаптації дітей до школи, що включає 4 критерії адаптованості і 7 характеристик (шкал), призначена для вчителів. 2. Схема вивчення соціально-психологічної адаптації, що включає 6 характеристик (шкал), призначена для батьків. Ця методика визначає ступінь адаптованості дитини до навчання: повна, неповна та дезадаптація. Отримані результати порівнюють з нормами:

Схема 1

22-35 балів – зона адаптації;

15-21 бал – зона неповної адаптації;

0-14 балів – зона дезадаптації.

Схема 2

19-30 балів – зона адаптації;

13-18 балів – зона неповної адаптації;

0-12 балів – зона дезадаптації.

Час виконання був необмежений.

Наступним був опитувальник батьківського ставлення Варги-Століна [40]. Опитувальник батьківського ставлення представляє собою психо-діагностичний інструмент, орієнтований на виявлення батьківського ставлення до дітей: «прийняття-відштовхування», «кооперація», «симбіоз», «авторитарна гіперсо-ціалі-зація», «маленький невдаха».

Дібрані діагностичні інструменти достатні для вивчення проблем адаптації молодших школярів до школи пов'язаних з сімейним вихованням.

2.2. Аналіз результатів дослідження

Дослідження ми розпочали з методики "Експертної оцінки адаптованості дитини до школи" (Чирков В.І., Соколова О.Л., Сорокіна О.В.). Опитування ґрунтувалося на методі експертних оцінок. В якості експертів було обрано батьків і вчителя початкових класів. Згідно з методикою інформація про різні аспекти шкільного життя, а також особливостей стану та настрою, поведінки молодших школярів після школи, може бути одержана від дорослих, які мають можливість не лише спостерігати за дитиною, а й вступати в активну взаємодію з нею. Результати діагностики за цією методикою подані у діаграмах нижче (Рис.1.1, Рис.1.2).

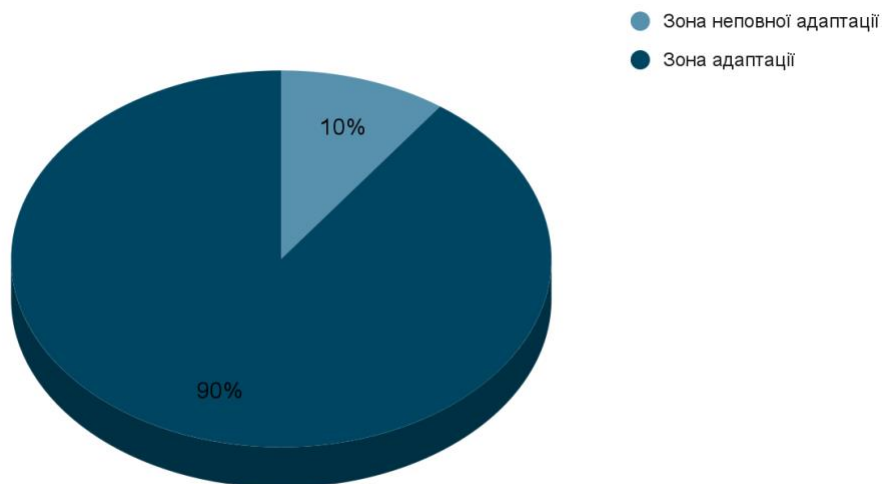

Рис 1.1. Результати експертної оцінки адаптованості дитини до школи (для вчителів)

Таким чином, у нашому дослідженні вчитель відмітив, що 10% респондентів знаходяться у зоні неповної адаптації, в свою чергу результат батьківського опитування показав, що 100% респондентів знаходяться у зоні адаптації (Додаток Б).

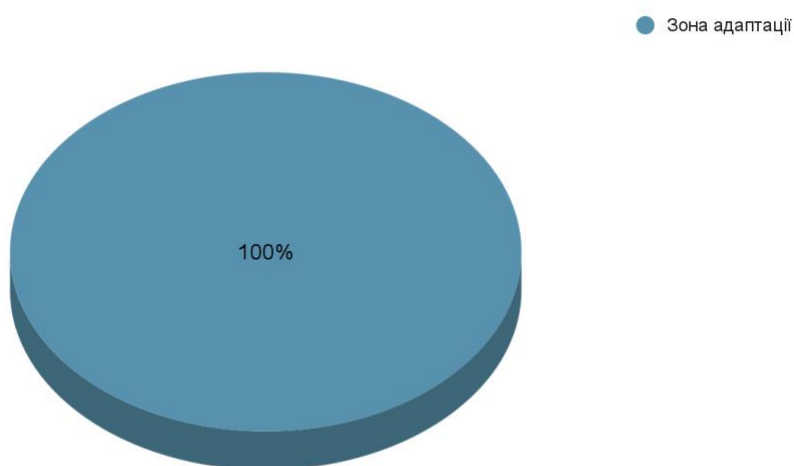

Рис 1.2. Результати експертної оцінки адаптованості дитини до школи (для батьків)

Наступний діагностичний інструмент, що було використано в ході дослідження - опитувальник батьківського ставлення Варги-Століна. За результатами опитувальника ми маємо наведені нижче у діаграмі дані (Рис.1.3).

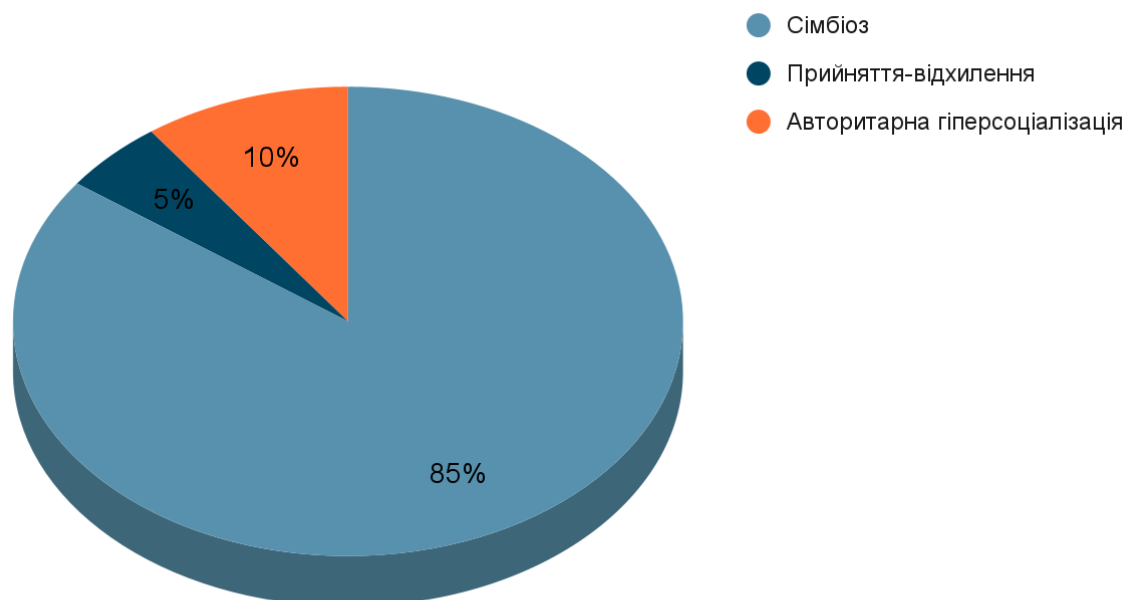

Рис. 1.3. Аналіз результату за опитувальником батьківського ставлення Варги-Століна

Шкала “Прийняття-відхилення” відображає емоційне ставлення до дитини. Зміст полюса “Прийняття”: батькові (матері) подобається дитина такою, якою вона є. Батько (мати) поважає індивідуальність дитини, симпатизує їй, прагне проводити багато часу разом з дитиною, схвалює її інтереси й плани. За цією шкалою маємо одного учня, в якого вона найбільш виражена, тобто це 5%.

Шкала “Сімбіоз” показує міжособистісну дистанцію в спілкуванні з дитиною. При високих балах за цією шкалою можна вважати, що батьки прагнуть до симбіотичних відносин з дитиною. Батьки відчують себе одним цілим з дитиною, намагаються задовольнити всі її потреби,

захистити від труднощів і неприємностей життя. Батьки постійно відчують тривогу за дитину, вона здається їм маленькою та беззахисною. Тривога батьків збільшується, коли дитина починає автономізуватися за обставин, оскільки з власної волі батьки ніколи не надають дитині самостійності. Це шкала, яка набрала найбільше всього респондентів 17(85%).

“Кооперація” показує соціально бажаний облік батьківського ставлення. Зміст шкали розкривається так: батьки зацікавлені в планах дитини, намагаються допомогти, співчують їй. Батьки високо цінують інтелектуальні та творчі здібності дитини, відчують гордість за неї. Вони задовольняють ініціативу і самостійність дитини. Батьки довіряють дитині, намагаються стати на його бік з будь-яких питань. Ми маємо 0% за цією шкалою.

“Авторитарна гіперсоціалізація” відображає форми та напрям контролю за поведінкою дитини. При високому балі за цією шкалою в даних батьків чітко простежується авторитаризм. Батьки вимагають від дитини беззастережного послуху і дисципліни, нав'язують свою волю. За прояви свавілля дитину суворо карають. Батьки прискіпливо стежать за соціальними досягненнями дитини і вимагають соціального успіху. При цьому батьки добре знають дитину, її індивідуальні особливості, думки, почуття. Результат за цією шкалою складає 10%, тобто 2 респондента.

“Маленький невдаха” відображає особливості виховання і розуміння дитини батьками. Батьки вважають дитину маленькою. Інтереси, думки, почуття здаються батькам дитячими. Дитину вважають непристосованою, не успішною та відкритою для поганих справ. Батьки не довіряють своїй дитині. У зв'язку з цим батьки намагаються відгородити дитину від труднощів життя, вимогливо контролюють її дії. Ця шкала набрала 0%.

За результатами двох опитувальників, ми отримали наступні дані: за опитувальником «Експертна оцінка адаптованості дитини до

школи»(Чирков В.І., Соколова О.Л., Сорокіна О.В.) отримали результат, що 90% учнів знаходяться у зоні адаптації і 10% у зоні неповної адаптації за опитувальником, який заповнював вчитель і 100% у зоні адаптації за опитувальником, який заповнювали батьки. Згідно другого опитувальника Ставлення батьків (Варга А., Столін В.) у 85% батьків домінує “Симбіоз”, у 10% “Авторитарна гіперсоціалізація”, 5% “Прийняття-Відхилення”, “Кооперація” 0% і “Маленький невдаха” також 0%. Якщо подивитися на таблицю 1.2. [Додаток В] “Переведені дані емпіричного дослідження за опитувальником батьківського ставлення Варги-Століна в процентиліній ранг”, то можна помітити у учнів, в яких спостерігається неповна адаптація помітно домінує один чи два види ставлення батьків, а саме “Симбіоз” і “Авторитарна гіперсоціалізація”. Можна припустити, що сильне переважання контролю та відстороненості або навпаки злиття з дитиною, обмеження простору для самостійності дитини може завадити їй успішно адаптуватися та перейти на новий виток розвитку.

Також важливо враховувати, що кожна дитина це особистість та мікс з генів, середовища, оточення, культурного бекграунду, але вивчивши наукові джерела та основуючись на нашому дослідженні не можна заперечувати вплив сімейного виховання та важливість будування здорового емоційного зв'язку, взаємопідтримки, взаємоповаги батьків з дітьми.

2.3. Система просвітницьких та профілактичних заходів з подолання дезадаптації першокласників

Теоретичний аналіз та результати емпіричного дослідження дозволяють зробити висновки, що дуже важливо приділяти достатньо уваги дітям у період адаптації до шкільного навчання, а також батькам розуміти наскільки критично мати підтримуючу, комфортну та безпечну атмосферу

вдома. Для подолання або попередження дезадаптації дітей у першому класі буде корисним проводити просвітницькі та профілактичні заходи.

В якості профілактики дезадаптації першокласників до школи пропонуємо *програму “Перше знайомство”*.

Мета програми: покращення соціальних навичок, сприяння емоційній саморегуляції, допомога у з’ясуванні своїх емоцій та отриманні підтримки від інших.

Завдання програми:

1. Сприяння адаптації дитини до умов шкільного навчання.
2. Розвиток здорових способів спілкування між першокласниками.
3. Виховання вміння толерувати будь-які емоції.

Таймінг: зустрічі тривалістю 35 хвилин, двічі на тиждень протягом місяця.

Школа знаменує початок нового етапу розвитку дитини. стосунки між дитиною і дорослим, а також взаємодія з однолітками набувають нового змісту та потребують зусиль для налагодження успішного процесу адаптації. В рамках профілактичної програми, в безпечному середовищі ми можемо познайомити дітей, спонукати їх розказати про себе, знайти в собі свої позитивні риси, безпечно висловлювати свою думку, розвивати вміння слухати та розуміти іншого.

Наведемо приклади вправ з профілактичної програми “Перше знайомство”.

Вправа “Самопрезентація”.

Мета: сприяти позитивному самостваленню, розвивати навички рефлексії.

Хід проведення.

Назвати ім'я та рису характеру, яка починається з першої літери імені.

Гра- руханка „Ми йдемо”

Мета: зниження тривожності та стабілізація психоемоційного стану, сприяння встановленню міжособистісних контактів.

Хід проведення.

Діти стоять в колі. Всі разом повторюють слова і починають йти по колу:

- Ми йдемо шукати друга (3 рази).

Говорячи наступну репліку, зупиняються і через одного повертаються лицем до сусіда:

- Зупинились, подивились.

І далі виконують команди:

„Долоньки - до долоньок”.

Продовжують рух в іншу сторону, повторюючи слова і команди.

- Ми йдемо шукати друга (3 рази).

- Зупинились, подивились.

„Долоньки - до долоньок”.

„П`ятки – до п`ятки”.

Продовжують рух і доповнюють поступово команди:

„Плече – до плеча”.

„Вушко – до вушка”.

„Носик – до носика”.

Вправа “Дерево настрою”

Мета: розвиток емоційного інтелекту та комунікаційних навичок, сприяння встановленню позитивних соціальних контактів.

Обладнання: дерево з картону або його малюнок з різнокольоровим “листя” з паперу.

Хід проведення.

Запитайте у дітей які емоції вони знають, обговоріть з ними, що всі емоції важливі і потрібні. Запропонуйте разом з ними створити “Дерево настрою” та обрати листя, яке на даний момент відповідає їх настрою. Наприклад зелений - спокій, жовтий - радість, червоний - злість і т.д. На

листочку нехай дитина напише або намалює, що викликало в неї цю емоцію та приклеє на дерево своє листячко.

Коли дерево буде готово, подивіться на нього разом з дітьми і запитайте що вони відчують дивлячись на дерево. Поговоріть про те, що всі емоції є нормальними і необхідними. Допустимим є укладення правил разом з дітьми. Так, наприклад, можна домовитись, що у цьому класі безпечно виражати свої емоції адже тут можна отримати підтримку і співчуття. Відзначте, що діти можуть прийти і наліпити ще листячко, якщо в них змінився настрій.

Ці вправи допоможуть зняти напругу, розслабитися, правила нададуть впевненості, що тут безпечно. Рухлива тактильна гра дозволить визволити енергію. А вправа з “Деревом настрою” відкриє дитині способи самопізнання та навчить розпізнавати та виражати свої емоції.

Отже, дана програма покликана створити позитивну атмосферу спілкування, відкритості та пізнання. Завдяки ній діти зможуть швидше пройти адаптацію, соціалізуватися та з радістю ходити в школу.

Висновки до розділу II

Результати емпіричного дослідження дозволяють зробити наступні висновки:

1. За методикою «Експертна оцінка адаптованості дитини до школи»(Чирков В.І., Соколова О.Л., Сорокіна О.В.) отримали результат, що 90% учнів знаходяться у зоні адаптації і 10% у зоні неповної адаптації за опитувальником, який заповнював вчитель і 100% у зоні адаптації за опитувальником, який заповнювали батьки.

2. Згідно другого опитувальника Ставлення батьків (Варга А., Столін В.) одержали наступні результати: у 85% батьків домінує “Симбіоз”, у 10%

“Авторитарна гіперсоціалізація”, 5% “Прийняття-Відхилення” .
“Кооперація” 0% і “Маленький невдаха” також 0%.

3. Узгоджуючи результати діагностики за двома методиками можна зазначити, що в учнів, в яких спостерігається неповна адаптація помітно домінує один чи два види ставлення батьків, а саме “Симбіоз” і “Авторитарна гіперсоціалізація”. Можна припустити, що сильне переважання контролю та відстороненості або навпаки злиття з дитиною, не надання дитині простору для самостійності може завадити їй успішно адаптуватися та перейти на новий виток розвитку.

4. В якості профілактичного заходу ми розробили програму “Перше знайомство”.

ВИСНОВКИ

У нашій роботі ми розглянули проблему шкільної адаптації і вплив батьківського виховання на неї. Теоретичний аналіз та емпіричне дослідження дозволяють зробити наступні висновки:

1. Адаптація дитини до школи - це процес пристосування, зміни психіки дитини в умовах переходу до систематичного організованого шкільного навчання. На етапі переходження від дошкільника до молодшого школяра перебудовується мотиваційна, пізнавальна, вольова та емоційна сфера.

2. Для успішної адаптації у першокласника повинні бути: достатній рівень розвитку довільної поведінки, позитивна мотиваційна сфера, наявність внутрішньої позиції школяра.

3. Найбільшої підтримки учні потребують від батьків. Саме у сім'ї дитина має перший особистий і соціальний досвід. Виховання і навчання тісно пов'язані. То, як батьки ставляться до дитини має значний вплив на процес адаптації. У ході теоретичного аналізу ми з'ясували, що деякі батьки досі відносяться до дитини як до об'єкта виховання, що також негативно на неї впливає, страждає її особистість. Такі батьки скоріш за все притримуються авторитарного стилю виховання, що передбачає контроль і холодні стосунки з дітьми, ліберальний навпаки означає вседозволеність і потурання. Авторитетний стиль, на нашу думку, є самим сприятливим, в якому дотримується баланс між любов'ю, довірою і контролем. Отже, батьки, які підтримують та приймають своїх дітей, надають їм свободу відповідно їх віку, але разом з тим вибудовують рамки і обмеження забезпечують здатність до адаптації, діти мають більш високу самооцінку, володіють навичками саморегуляції і краще соціалізовані. Таким чином, діти, які отримують підтримку, спокійну атмосферу вдома, самостійність, позитивну мотивацію краще проходять процес адаптації.

4. За результатами двох опитувальників, ми отримали наступні результати: за опитувальником «Експертна оцінка адаптованості дитини до школи»(Чирков В.І., Соколова О.Л., Сорокіна О.В.) отримали результат, що 90% учнів знаходяться у зоні адаптації і 10% у зоні неповної адаптації за опитувальником, який заповнював вчитель і 100% у зоні адаптації за опитувальником, який заповнювали батьки. Згідно другого опитувальника Ставлення батьків (Варга А., Столін В.) у 85% батьків домінує “Симбіоз”, у 10% “Авторитарна гіперсоціалізація”, 5% “Прийняття-Відхилення”, “Кооперація” 0% і “Маленький невдаха” також 0%. Якщо подивитися на таблицю 1.2. [Додаток В] “Переведені дані емпіричного дослідження за опитувальником батьківського ставлення Варги-Століна в процентиліній ранг”, то можна помітити у учнів, в яких спостерігається неповна адаптація помітно домінує один чи два види ставлення батьків, а саме “Симбіоз” і “Авторитарна гіперсоціалізація”. Можна припустити, що сильне переважання контролю або навпаки злиття з дитиною може завадити їй успішно адаптуватися та перейти на новий виток розвитку.

5. В якості профілактичного заходу ми склали програму “Перше знайомство”. В рамках цієї програми передбачено знайомство дітей, розвиток вміння слухати та розуміти іншого. А також за допомогою вправи “Дерево настрою” розвивати в дітей емоційний інтелект - вміння називати та виражати емоції, виражати підтримку іншим. На нашу думку, створений емпатійний простір сприятиме швидкій адаптації та буде надавати позитивний мотиваційний фон на навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Агапова І.М. Подолати неуспішність. *Завуч.*, 2003. Березень. № 7. С.4-5.
2. Адаптація учнів до шкільного навчання. 1–10 класи. Уклад.: Марінушкіна О. Є. , Замазій Ю. О. ; За заг. редакцією Покроєвої Л. Д. Харків: Вид-во «Ранок», 2011. 192 с.
3. Білоус О. В. Вікова психологія: Навчальний посібник. Чернігів: Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка, 2015. 108 с.
4. Бойко В. С. Гуманізація освіти як важливий чинник профілактики психолого-педагогічної занедбаності дитини: історико-психологічний екскурс. *Завуч.*, 2009. Листопад. №25. С. 22-24.
5. Волкова Н. П. Педагогіка: Навч. посіб. Вид. 2-ге, перероб., доп. Київ: Академвидав, 2007. 616 с.
6. Вовчик-Блакитна О. О. Емоційний компонент комунікації в сім'ї у призмі психологічного консультування Вовчик-Блакитна О. О., Гурлева Т. С. *Актуальні проблеми психології: зб. наук, праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України* : за ред. С. Д. Максименка, З. Г. Кісарчук. Т. 3 : Консультативна психологія і психотерапія. Київ : Міленіум, 2003. Вип. 2. С. 99-106
7. Вплив батьківської сім'ї на формування статево рольових установок і уявлень старшокласників про майбутнє сімейне життя. *PSYCHOLOGICAL JOURNAL*. March, 2015.1(1).С.92-97.

8. Гозак С.В., Філоненко О.О. Особливості функціональної готовності дітей до шкільного навчання. *Освітологічний дискурс*, 2015. № 3(11). С. 61-69.
9. Гончар Л. В. Формування гуманних взаємин батьків з дітьми молодшого шкільного і підліткового віку: монографія. Київ : ТОВ "Задруга", 2017. 360 с.
10. Диннік Л.Г. Підготовка дошкільника до шкільного навчання. *Завуч початкової школи*, 2011. № 5. 44 с.
11. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія. Навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 424 с.
12. Захаров А. І. Походження дитячих неврозів і психотерапія. (<http://um.co.ua/3/3-9/3-96565.html>)
13. *Збірник наукових доробків студентів-дослідників факультету психології та соціальної роботи* : за заг. ред. А. І. Конончук. Ніжин : НДУ ім. М.Гоголя, 2012. Вип. 4. 223 с.
14. Кравчук Л. Особливості шкільної адаптації першокласників. *Сучасна школа України*, 2013. № 9 (261). С. 4-16
15. Кутішенко В. П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій). 2-ге вид.: Навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 128 с.
16. Ладивір С. Найближчий соціум: розвиває чи руйнує? *Дошкільне виховання*, 2010. №6. С.4-5.
17. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія: Підручник: У 2 кн. Кн. 1: Соціальна психологія особистості і спілкування. Київ: Либідь, 2004. 576 с.
18. Панок В.Г., Рудь Г.В. Психологія життєвого шляху особистості. Київ: Ніка-Центр, 2006. 280 с.
19. Педагогіка сімейного виховання: навчальний посібник/ О.Д.Замашкіна. Ізмаїл: РВВ ІДГУ, 2016. 400 с.

- 20.Пихтіна Н. П., О. П. Пісоцький. Дитяча психологія : курс лекцій. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 169 с.
- 21.Поліщук В. М. Вікова та педагогічна психологія (програмні основи, змістові модулі, інформаційне забезпечення) : навч.-метод. посіб. Суми : ВТД «Університетська книга», 2007. 330с.
- 22.Поліщук В. М. Криза 7 років : феноменологія, проблеми : навч. посіб.Суми : ВТД «Університетська книга», 2005. 118 с.
- 23.Психологічна готовність шестирічної дитини до школи упоряд.: Київ : Муліка; Полтава : ПОППО, 2008. 84 с.
- 24.Психологічні проблеми сімейного виховання: навчальний посібник Г. М. Федоришин. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2013. 224 с.
- 25.Руденко Л. М., Федоренко М. В. Теоретичний підхід до вивчення батьківського ставлення до аутичних дітей. *Актуальні питання корекційної освіти*, 2017. №9.
- 26.Савчин М . В.. Василенко Л . П. Вікова психологія : Навчальний посібник . Київ: Академвидав, 2005. 360 с.
- 27.Семиченко В.А., Заслуженюк В. С. Мистецтво взаєморозуміння. Психологія та педагогіка сімейного спілкування : навч. посібник. Київ: 1 Веселка, 1998. 214 с
- 28.Сергєєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасєка О. В. Вікова психологія. Навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 376 с.
- 29.Столяренко О. Б. Психологія особистості. Навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 280 с.
- 30.Токарева Н.М., А. В. Шамне Основи вікової психології : навчально-методичний посібник. Кривий Ріг, 2013. 283 с.

31. Фіцула М. М. Педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. Київ : Видавничий центр «Академія», 2002. 528 с.
32. Москаленко В.В. Психологія соціального впливу. Київ: Центр учбової літератури, 2007.
33. Grace J. Craig, Don Baucum Human Development - Prentice Hall, 2001, 718 p.
34. Whitaker C. Midnight Musings of a Family Therapist, M.O. Ryan (Ed). New York, NY: Norton, 1989. 248 p.
35. Батьківські збори-лекція «Пізнаємо свою дитину. Психологія молодшого школяра».
<https://vseosvita.ua/library/embed/0100bx16-9ef7.docx.html>
36. Аналітична довідка про результати стану адаптації першокласників до навчання в умовах Нової української школи.
[https://naurok.com.ua/analitichna-dovidka-pro-rezultati-stanu-adaptaci-pershoklasnikiv-do-navchannya-v-umovah-novo-ukrainsko-shkoli-338926.html](https://naurok.com.ua/analitichna-dovidka-pro-rezultati-stanu-adaptaci-pershoklasnikiv-do-navchannya-v-umovah-novo-ukrainskoj-shkoli-338926.html)
37. Анкета для визначення шкільної мотивації (за Н. Г. Лускановою), 2020 <https://vseosvita.ua/library/anketa-dla-viznacenna-skilnoi-motivacii-za-n-g-luskanovou-372875.html>
38. Методика Рене Жиля, 2015.
<https://dytpsycholog.com/2015/06/04/%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BA%D0%B0-%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%B5-%D0%B6%D0%B8%D0%BB%D1%8F/>
39. Методика «Експертна оцінка адаптованості дитини до школи» (Чирков В.І., Соколова О.Л., Сорокіна О.В.). <https://studfile.net/preview/5188836/page:2/>)

40. Тест-опитувальник ставлення батьків (а.Варга,в.Столін).

<https://studfile.net/preview/5457196/page:2/>

Додатки

Додаток А

Посилання на гугл-форми опитувальників

[https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSdl0kBRUI4ryVEmWeUydNuxuyqgmR_pv70R4pHfSF1TVfTu4Q/viewform?usp=sf link](https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSdl0kBRUI4ryVEmWeUydNuxuyqgmR_pv70R4pHfSF1TVfTu4Q/viewform?usp=sf_link)

[https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSdYIVlaRw-DgNTrwoQTZZGhmw1xrjTfEi-4HgX4aq1D71-a6A/viewform?usp=sf link](https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSdYIVlaRw-DgNTrwoQTZZGhmw1xrjTfEi-4HgX4aq1D71-a6A/viewform?usp=sf_link)

[https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSd0qZn7tCiqJ8O8fOBvO7dhWM1NsdeZus-EG1WvkSZLgI598w/viewform?usp=sf link](https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSd0qZn7tCiqJ8O8fOBvO7dhWM1NsdeZus-EG1WvkSZLgI598w/viewform?usp=sf_link)

Додаток Б

П.І.	Для вчителів	Для батьків
Мар'яна Г.	31	24
Валерія С.	26	23
Давід Г.	28	25
Маргарита Т.	32	28
Кирило П.	19	23
Катя Ш.	24	22
Соня В.	33	26
Ніколь Б.	31	23
Кирило Г.	30	26
Кіра К.	28	23
Ростислав Т.	27	27
Настя Ш.	22	21
Макар Ш.	25	23
Злата М.	29	27
Ярослав К.	30	22
Богдан С.	22	20
Вероніка А.	23	21
Артур О.	18	19

Катерина Т.	25	21
Максим Л.	21	21

Таблиця 1.1. Кількісні показники методики “”Експертної оцінки адаптованості дитини до школи”(Чирков В.І., Соколова О.Л., Сорокіна О.В.)

Додаток В

П.І.	Прийняття - відхиленн я	Коопераці я	Симбіоз	Авторитар на гіперсоціа лізація	Маленьки й невдаха
Мар'яна Г.	10(53,79)	7(31,19)	4(74,97)	4(69,30)	1(45,57)
Валерія С.	10(53,79)	8(48,82)	4(74,97)	4(69,30)	1(45,57)
Давід Г.	11(68,55)	8(48,82)	3(57,96)	2(32,13)	1(45,57)
Маргарита Т.	11(68,55)	7(31,19)	4(74,97)	2(32,13)	1(45,57)
Кирило П.	10(53,79)	6(19,22)	6(92,93)	3(53,87)	1(45,57)

Катя Ш.	9(31,01)	8(48,82)	5(86,63)	2(32,13)	1(45,57)
Соня В.	10(53,79)	8(48,82)	7(96,65)	3(53,87)	2(70,25)
Ніколь Б.	11(68,55)	8(48,82)	5(86,63)	3(53,87)	0(14,55)
Кирило Г.	10(53,79)	8(48,82)	5(86,63)	4(69,30)	1(45,57)
Кіра К.	10(53,79)	9(-)	5(86,63)	4(69,30)	2(70,25)
Ростислав Т.	10(53,79)	7(31,19)	4(74,97)	1(13,86)	0(14,55)
Настя Ш.	9(31,01)	7(31,19)	4(74,97)	4(69,30)	1(45,57)
Макар Ш.	8(12,2)	6(19,22)	3(57,96)	3(53,87)	0(14,55)
Злата М.	10(53,79)	7(31,19)	6(92,93)	4(69,30)	1(45,57)
Ярослав К.	12(77,21)	8(48,82)	4(74,97)	6(95,76)	1(45,57)
Богдан С.	10(53,79)	9(-)	4(74,97)	4(69,30)	2(70,25)
Вероніка А.	10(53,79)	8(48,82)	5(86,63)	3(53,87)	2(70,25)
Артур О.	10(53,79)	9(-)	6(92,93)	6(95,76)	1(45,57)
Катерина Т.	10(53,79)	8(48,82)	6(92,93)	5(83,79)	1(45,57)
Максим Л.	10(53,79)	7(31,19)	3(57,96)	3(53,87)	1(45,57)

Таблиця 1.2. Переведені дані емпіричного дослідження за опитувальником батьківського ставлення Варги-Століна в процентиліний ранг.